

Lokálisról globálisan

Ha a szerkesztők, Laczó Ferenc és Varga Bálint csak azt említik kötetük céljának a *Bevezető*ben, amit egy helyen írnak, hogy a mű kísérlet annak közérthető bemutatására, Magyarország milyen módon volt a kiegyezéstől napjainkig a globális történelem némileg sajátos, de integráns része, nem érhetné szó a ház elejét. A 82 szerző összesen száz, egyenként hozzávetőlegesen négy nyomtatott oldalnyi, a szerkesztők megfogalmazása szerint „gyakran meghatározó jellegű, de mégis csak kevésbé ismert vagy nem kellően figyelembe vett” témáról szóló írása ugyanis lényegében ezt nyújtja.

232

A néhány oldalas *Bevezető*nek van azonban egy másik vonulata is, amely nem harmonizál az idézettekkel. „Kötetünkkel a nemzeti nagybeszéléseket nem lebontani, hanem érdemben kiegészíteni és újragondolni szeretnénk; a »Magyarország« és a »globális« szavak ennek megfelelően azonos súllyal szerepelnek már a címben is” – írják a szerkesztők. A meglévő ismereteket kiegészíteni, felhívni a figyelmet eddig nem vagy kevésbé ismert elemekre más, mint újragondolni a történelmet. Az utóbbiról azt írják mindjárt a *Bevezető* első mondatában: „[...] Magyarország modern kori történetének és jelenének újragondolásához szeretnénk hozzájárulni”. Majd így folytatják: „Könyvünk alighanem az első, az ország modern és jelenkori történetét tárgyaló mű, amely (ha teljességre nem törekszik is) a főbb kulcspontokat úgy tárgyalja, hogy eközben

nem a magyar nemzet fogalmára és nacionalista teleologikus elvére épül [...], ehelyett az ország és lakosainak komplex transznacionális kapcsolataiból és beágyazottságából indul ki.” Ez csak úgy érthető, mint ha eddig a nacionalista szemléletű történetírás lett volna a meghatározó, és most a feje tetejéről a talpára állítják a történetiszemléletet. Igaz lenne a szerkesztők beállítása, hogy az igényes történeti munkák eddig nem vették tudomásul azt, amit úgy fogalmaznak meg: „a félperiférián elhelyezkedő, viszonylag mérsékelt erőforrásokkal rendelkező Magyarországra a globális folyamatok jóval nagyobb hatást gyakoroltak, mint fordítva”? Nem vitatható, létezik a mitikus ősidőkbe visszanyúló és jelenünkig ívelő, az örök magyar történetét szinte zárt egységként kezelő szemlélet, de a mai hivatalos politika szándékától függetlenül ez nem a fő vonulat, nem beszélve arról, hogy a tények nem szokták zavarni, megtevesztetni a nemzeti romantikát.

Ha nem lenne a szerkesztők történelmet újragondoló szándéka, nem jutna eszembe felelegetni, hogy az élvezetes, olvasmányos, fantáziadús kötet, minden érdekessége, kevésbé ismert sztorija ellenére sem készíttet ilyesmire. A mű, ha nem állítja is fókuszába, nem hagyja figyelmen kívül a mindenkori magyar (politikai) nemzet fogalmát, és szerencsére a történetírás meghatározó vonulataival sem szakít ahhoz, hogy elkerülje a nacionalista teleologikus praxist. Ettől még releváns a kérdés, amit

az elődnek, némileg mintának is tekintett hasonló tárgyú francia kötet angol nyelvű kiadásának szerkesztőjétől, Stéphane Gersontól idéznek: „mit jelent egy nemzethez tartozni a mai, globalizált, de mégis nemzetközpontú világban?” Az sem vitás, amit szintén a francia műből idéznek: ebben az értelemben a transznacionális megközelítésnek politikai relevanciája is van.

Kicsit blikkfangosan lehetne a művet úgy is prezentálni: az 1873-as kolerajárványtól a 2020-?-as koronavírus-járványig. A globális beágyazottság és a transznacionális kapcsolatok felmutatása persze nem feltétlenül szinonimák. Ennyiben a kötet vállaltan eklektikus. Az írások egy része ugyanis valódi globális események és fejlemények magyarországi hatását vagy más oldalról a hazai változások globális összefüggéseit emeli ki, vizsgálja (világháborúk, járványok, gazdasági válságok, klímaváltozás, nemzetközi politikai fordulatok, nők jogáért folyó küzdelem, LMBT-mozgalom). Más dolgozatok a világ távolabbi részeinek itthoni megjelenését mutatják be (például az iszlám, távol-keleti vallások bevetté válása, brazil szappanoperák megjelenése, távol-keleti befektetők). Van olyan írás, amely látszólag különös és szélsőségesnek tetsző jelenségen keresztül mutatja be a hazai változások következményeit (magyar nők a svájci szexiparban). A transznacionális kapcsolatokat hivatottak jelezni azok a dolgozatok, amelyek egyedi, olykor egzotikus ügyekkel ismertetik meg az olvasót (1869-ben osztrák–magyar kelet-ázsiai expedíció indul; Bíró Lajos 1896-ban kutatóútra megy Új-Guineába; 1924-ben

Teleki Pál a Moszul hovatartozását eldöntő bizottságban tevékenykedik; Germanus Gyula 1935-ben Mekkába zarándokol stb.).

Az egyes írások élén mindig évszám áll, de a szerzők többnyire nemcsak az adott évre koncentrálnak, hanem az esemény, történes hatását, tágabb összefüggéseit is jelzik. Ügyes ötlet, hogy minden dolgozat végén egy szűk irodalomjegyzéken túl a (tágon értelmezetten) kapcsolódó fejezeteket is felsorolják. A módszer megengedi, hogy a kötet címében jelzett nagyjából 150 év (1869–2022) ne mindegyike kapjon önálló cikket, és ez még az olyan „sűrűbb” korszakokra is áll, mint mondjuk a háborúk időszaka vagy az 1989–90-es rendszerváltás körüli évek, viszont, ahogy a szerkesztők nevezik, egyes „globális pillanatok” éveiről több írás is szerepeljen. Éppen a globális szempont miatt talán nem meglepetés, hogy a szokványosan jelentősnek tekintett belpolitikai történések – választások, kormányalakítások stb. – szinte szóba sem kerülnek.

Ha valaki csak a tartalomjegyzék címeit nézi, abszurdnak láthatja, hogy milyen eltérő jelentőségű ügyek, események válnak formálisan egyenrangúvá, kapnak önálló cikket. Természetesen nincs rá ok, hogy bárki feltételezze: a szerkesztők ne volnának tisztában a bemutatott történések fontossági sorrendjével. Ha a kötetet egységes egésznek tekintjük, éppen ezek a különböző nézőpontok teszik teljesebbé a képet, izgalmassá, szellemessé, élvezetessé a művet. Néhány példa annak érzékeltetésére, hogy az imént leírtak mit jelentenek: 1878, Ausztria-Magyarország elfoglalja Bosznia-Her-

cegovinát; 1883, a Magyarországi Vegetáriánus Egyesület megalapítása; 1890, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt alapítása; 1914, hadüzenet; 1916, Konstantinápolyi Magyar Intézet megnyitása; 1919, ahogy a szerkesztők fogalmazzák, négy kontextusban is szerepel: a Tanácsköztársaság kikiáltása, Horthy belovaglása Budapestre; megalapítják a Hopp Ferenc Múzeumot; megjelenik a *Magyar Divatipar*. 1941-ről három írás olvasható: Magyarország megtámadja a Szovjetuniót; Jógaiskola nyílik Budapesten; megjelenik Szerb Antal világirodalom-története. 1945 nem szerepel címszóként, az 1946-ról szóló két írás egyike: Joel Teitelbaum szatmári rabbi letelepszik New Yorkban. 1956, A magyar forradalom és a szuezi válság (jegyezzük meg, már a cím is mutatja, minden deheroizálási szándék nélkül kerül globális beágyazottságba a világon talán legismertebb magyarországi esemény); 1957, a cím szerint Trujillo dominikai diktátor megnyitja országát a kommunizmus magyarországi üldözöttjei előtt (a kötet egyébként leghosszabb írásának központi témája valójában a magyar menekültek sorsa). 1962, Puskás mesterhármasa a BEK-döntőben; 1964, megalapítják a Merkur Személygépkocsi Értékesítő Vállalatot stb. Érdekes, hogy az 1968-cal, a második világháborútól a szovjet típusú rendszerek összeomlásáig tartó évtizedek globális és részben magyar szempontból is legjelentősebb évével foglalkozó két írás tematikája éppen, hogy Coca-Colát gyártanak Kőbányán, illetve IBUSZ-iroda nyílik Frankfurtban.

A szerkesztők maguk is tisztában vannak azzal, hogy kötetük nem

törekedhetett teljességre. Mégis, érdemes megemlíteni néhány példát a hiányérzetre. Mondjuk a Teller házaspár 1935-ös Amerikába költözéséhez kapcsolódó, *A magyar emigránsok a tudomány globális történetében* alcímű írás sok rokon tematikájú ötletet inspirál. Vagy a kommunista rendszerben Magyarországon tanuló külföldiekről szóló cikk (1966, *Észak-vietnami hallgatók a magyar egyetemeken*), amely a valamivel későbbi kubai vendégmunkásokra is kitér, pandanjaként evidens lett volna a külföldön tanuló magyarokról is írni (szovjet ösztöndíjasok!), ugyanígy az NDK-ban vendégmunkáskodókról szintén. Igazi transznacionális történetként hiányolom a szovjet–finn vagy a koreai háború magyar önkénteseinek témáját, az 1973-as vietnámi békekötés nyomán létrejött nemzetközi felügyelőbizottságban játszott magyar szerep ügyét, és a sor folytatható lenne. Az 1968-ról szóló említett írások valóban az ország transznacionális beágyazottságát jelzik, és itt is, máshol is szó esik a gazdasági reformról. Ugyanakkor úgy vélem, ennél az évnél elkelt volna egy önálló írás is az új gazdasági mechanizmusról, természetesen kitágítva a perspektívát a szovjet rendszer létrejöttétől megjelenő reformelképzelések felé, mondjuk a mai kínai gazdasági berendezkedésig bezárólag. Mindez már csak azért is indokolt lett volna, mert a szerzők egy része következetesen az új baloldal nyelvét használja a kommunista országok gazdasági rendszerére és a rendszerváltás utáni viszonyokra is. Természetesen nem azt kifogásolom, hogy ki-ki a maga nevében mit képvisel, hanem hogy a témáról szinte

csak ebben a személetben, a *Helyzet Műhely*hez tartozó szerzők írásaiban esik szó a kötetben. Az új baloldal normái szerint a makrogazdasági racionalizálási törekvések, a liberális elképzelések és a neoliberais nézetek szinte azonosak, az 1990-es évek hazai és kelet-európai gazdasági változtatásai egyszerűen neoliberális kísérletek, a Gyurcsány-kormány időszaka második neoliberális hullám. (Felmerül, ha az 1990-től 2010-ig tartó időszak munkavállalói érdekképviselési jogosítványai, munkanélküliség-rendszere, rokantsági támogatása, tandíjtervei, az egészségügyi finanszírozási elképzelései neoliberális rendszerre utalnak, hova sorolnák az elmúlt 12 évben e téren végrehajtott változtatásokat?)

Ha már kiemeltem az 1968-as évet: az úgynevezett testvéri segítségnyújtás Csehszlovákia népeinek, magyarul az ottani reformok katonai felszámolása a Varsói Szerződés színeiben szintén megérdemelt vol-

na egy írást, mivel a beavatkozás, miként az év számos más nemzetközi történése is generációk gondolkodását formálta.

A kötet szerkesztői indokoltan hivatkoznak a szerzői gárda sokszínűségére. Megalapozottan nevezik a transznacionális viszonyok jelzésének, hogy a szerzők nem jelentéktelen hányada (közel negyede) részben vagy teljesen külföldi intézményekhez kötődik. A néhány középgenerációjú vagy már a nyugdíjkorhatárt átlépő cikkíró mellett a döntő többség fiatalabb, már a rendszerváltás után nőtt fel. Nyilván ki-ki a maga dolgozatáért felel, ennek köszönhető, hogy jól megférnek egymás mellett a meglehetősen eltérő világszemléletű alkotók, amihez nyilván szükséges feltétel volt a kötet szándékát, az ország globális beágyazottságának exponálását elfogadó közös nevező is.

Magyarország globális története 1869–2022. Szerkesztette: **Laczó Ferenc** és **Varga Bálint**. Budapest, 2022, Corvina. 488 oldal, 4990 forint.

Köriz Imre

Nagyszabású őszike

Nádas Péter nagyszerű könyvet írt, amelyről máris kitűnő kritikák jelentek meg. Szolláth Dávid a szakértő magabiztosságával tájékozik a szövevényes regény belső és a könyvet a teljes Nádas-életműbe bekapcsoló külső összefüggéseiben: az *ÉS*-ben megjelent lefegyverzően alapos, okos kritikája olvastán e sorok írója nem tudott szabadulni az érzéstől, hogy ő itt már csak szép lehet. De

sajnos még az se. Némileg váratlan helyen, a 444-en megjelent ugyanis egy rövid, de annál elegánsabb recenzió, egyikeként Radnóti Sándor utóbbi években egészen a saját kezéhez formált, finom enluminurejeinek, amely ez esetben úgy csinál kedvet Nádas művéhez, hogy a fordulatosságot vagy inkább fűrtös, gyömbéresen rizomatikus szerkezetű regényből úgyszólván semmit sem

spoilerez el. És én még csak ezt sem ígérhetem.

Vas István mondta, hogy ő úgy olvas regényt, mint egy cseléd lány, míg a kritikusok úgy, ahogy a prostituáltak közösjének. (...Igen, fültanúk szerint nem egészen így mondta.) Nyilván arról van itt szó, hogy míg az olvasó élvezetből olvas, a kritikus többnyire hivatásszerűen. A legtöbb hivatásos ráadásul alighanem kétszer is elolvassa a terítéken lévő művet. Először, úgy sejtem, andantéban, figyelmesen, jegyzetelve, majd másodsor, már a megismert nagy egészt szem előtt tartva, lendületesebb allegrettóban, mintegy emlékeztetőül, önellenőrzésként.

Van egy harmadik módszer is, ezt Thomas Mann gyakorolta, aki a legtöbb neki küldött könyvet nem tanulmányozta át alaposan, hanem – ahogy a naplóiban többször is írja –, „kontaktust létesített” velük. A *Rémtörténeteket* bizonyos, itt nem részletezendő okokból a megszokott ütemhez képes fordítva olvastam, lehetőség szerint már először is figyelmesen, de majdnem Thomas Mann-i ütemben, és csak másodsorra úgy, ahogy érdemes. A kísérlet bevált: a könyv hatásából semmit nem vont le a rohamtempó, sőt, az első kapkodó találkozás tapasztalatai nagyon hasznosak voltak – hogy ezzel pontot is tegyünk a Vas István-i metafora végére – a második légyotton.

A regény terjedelme bármely más író esetében tekintélyesnek lenne nevezhető, de az érett Nádas a *Rémtörténetek*nél rendszerint nagyobb fesztávú műveket ír. Annál érdekesebb, hogy mint hallom, munka közben, az öniróniát sem nélkülözve, mégis „regénykének”, „elbeszélésnek” nevezte a könyvet, amelyben csakugyan van

valami a Kaszpi-tó tengerszerúségéből, egy kiterjedésének végső határait ostromló elbeszélésből vagy kisregényből. Ezt a benyomást erősíti, hogy a majdnem félezer oldalas könyv nem tagolódik fejezetekre: csak elkezdődik, folytatódik és véget ér. (Helyesebben, mint arra Radnóti pontos arányérzékkel mutat rá, valami mintha megint elkezdődne a végén.) És ezt az olvasó ráadásul teljesen természetesnek is veszi. Én legalábbis egyszerűen nem tudom elképzelni, hogy a cselekményszálak közti, különben minden nehézség nélkül kitapintható váltásoknál miféle címet lehetett volna adni egy-egy elképzelt fejezetnek. Ez valahogy bántóan külsődleges lenne.

Az ok alighanem a szerkezetben és az elbeszélő hangban rejlik: a könyvet az író csakugyan mintha nem is írta volna, a papíron való fogalmazás értelmében, hanem olyan, mintha élőszóban lenne elbeszélve. Méghozzá nem is egyetlen elbeszélő által. „Korai órák óta dolgoztak” – ezekkel szavakkal kezdődik a regény, utalva Teréz és napszámosa, Róza eposzi dimenziójú, csaknem száz oldalon át tartó szőlőkapálására. De így még egy mindentudó elbeszélő, egy ifjabb Dumas is kezdhetné. Később azonban elbizonytalanodunk, mert rögtön a következő oldalon egy „nálunk” akaszt meg, ami nem függő beszédben, nem valamely konkrét személy szájából hangzik el. És ezután is többször találjuk a szövegben azt, hogy „mink”, „minálunk”. Az egyik szereplőről később ezt olvassuk: „Amióta megszületett pedig ismerem, nálunk szolgált tízéves koráig.” És ha ez nem lenne elég, egy másik, közelebről ugyancsak meghatározatlan hang hozzáfűzi: „Én se értem, ember nincs, aki megértse.” Ez első pillantásra mintha Závadának a

talán *A fényképész utókorában* bevezetett és azóta többször is felhasznált instabil elbeszélőire emlékeztetne, de Nádas megoldása – vagy feladványa – annál valahogy belsőlegesebb, leginkább talán a regény utolsó mondatában megidézett Kerényi Károly *Görög mitológiájának* elbeszélő helyzetét idézi, amelyről a nagy ókortudós ezt írta: „egyszerre juttatja szóhoz az antik elbeszélőket – akár többet is egymás mellett és egymás után – és a mérlegelő utánuk-elbeszélőt, s még csak nem is igyekszik egy eredeti elbeszélő mű hatását kelteni, csupán egy ősi elbeszélés-anyag önérvényesítésére hagyatkozik”.

És csakugyan jócskán van a regényben valami mitikus. Erről természetesen a könyv maga is tud: erre utal tehát az elbeszélő karakterében megjelenő kollektív jelleg, és talán nem véletlen Melpomené múzsa és Platón *Timaios*ának említése sem, vagy az utalás a Szentendrei-sziget egyik dűlője alatt húzódó római út szubsztrátumára. A könyv szereplői között is van számos mitikus karakterű személy: törpe, gyengeelméjű, megesett lány, nagy erejű dalia – mint mondjuk Kasznahorkai *Herschtje*, csak Nádas figurája annál sokkal komplexebb –, de még kísértetek és illuminátusok is, sőt, talán még a Sztálinváros építésére áttelepített Hrutka kovácsot is lehet afféle varázserejétől az államosítás révén megfosztott Héphaisztosznak tekinteni. És jóllehet a könyv főként egyszerű falusi környezetben játszódik – a helyszínnek bizonyára a Nádas által a tizenöt éven át meglakott Kisoroszi szolgál megnevezetlen mintájául –, még egy *lege artis* ördögűzés is lezajlik benne. A helyszín és az elbeszélő személye mellett a nyelv is elválik a tapasztalati valóságtól:

nem az írótól merőben szokatlan paraszti trágárság kendőzetlen megjelenítéséről van szó, hanem például az olyan szavakról, mint a „dikó”, amely egyfajta igénytelen fekvőhely nevéként inkább Kelet-Magyarországon használatos, vagy a „kákics”, amely viszont a gyermekláncfűnek elsősorban a Nyugat-Dunántúlon használatos neve. És a történet ideje sem egykönnyen meghatározható. A *terminus ante quem* alighanem Pető András 1967-ben bekövetkezett halála, ő ugyanis a regény idejében még él: úgy kerül szóba, hogy a tudományos érdeklődés ellenére „testének deformációja” – a konduktív mozgásterápia atyjának kevéssé köztudomású és a könyvben is jótékony homályban hagyott lágyéksérve – miatt az egyik fontos szereplő idegenkedik tőle.

Nem tudom, a nem hivatásos olvasóktól mennyire várható el az a módszeresség és figyelem, amelyre az olvasás során törekedtem, amelynek szükséges voltában azonban most el is bizonytalanodtam. Hiszen az olyan, csupán utalásszerűen felbukkanó történeti személyeket leszámítva, mint a baritonista Maleczky Oszkár vagy a növénynevelő Mathiász János, a könyvben majdnem száz szereplő van névvel említve. Az ő nevesített létjogosultságukat, azt hiszem, inkább csak a metaelbeszélő áradó metakedélye indokolja, legalábbis abban az értelemben, hogy az olvasótól nemigen várható el, hogy amikor másodszor is hall róluk, emlékezzen arra, hogy mondjuk Pitlikné, a szép foglárnök, Maracsek hentes vagy Vígás pék eredetileg milyen összefüggésben suhant át az elbeszélés mozgalmas hátterében.

Mindamellettt főszereplőből is van jó néhány. Bár náluk jóval később lép-

nek színre, a két kapáló asszony mellett mindképpen ide tartozik Bolog Imre, a csúfnevéhez híven törpe növé-sű Törpike fia és a gyógypedagógushallgató Mírák Piroska, akiket kölcsönös, ha nem is azonos természetű érdeklődés köt egymáshoz. Fontos szereplő még a vegetatív idegrendszeri problémával született, tolókoksi-ban sorvadó Misike, aki Teréz nyári szállóvendégének fia, és Jónás atya, a falu plébánosa is. De a sok másik között fontos figura a Höss nevű alak is a maga apró, de végzetes és jól előkészített szerepével, azon túlmenően is, hogy alighanem ő Imrének, a falu kocsmájának budija mellett egykedvű rendszerességgel megeső Törpike gyermekének az apja.

A könyv főbb cselekménynyaláb-jait a következőképpen lehetne szét-szálazni. Először is van a munka a szőlőben, amelynek során nemcsak a két kapáló asszonyt ismerjük meg, hanem szavaik vagy gondolataik nyomán a falu lakossága is elvonul előttünk. A munka végeztével Teréz levelet kap, amelyben értesítik, hogy szállóvendégei érkeznek: ekkor már csak ő képzeleg és medítál tovább, a regény harmadáig. Ezután egy különös folyóparti jelenetbe és annak lélektani vonatkozásaiba kapunk betekintést, amelynek főszereplője az említett Mírák Piroska és Bolog Imre, valamint egy kiskutya. Ezután következik a plébános Jónás atya és Imre drámai jelenetének előkészítése, majd maga a duett, ezt követően pedig megérkeznek Teréz vendégei; ezt a részt egy velük kapcsolatos visszaemlékezés zárja. Ekkor ismét Mírák Piroska kerül az elbeszélés közép-pontjába, majd megint egy Teréz-féle flash back következik, amely a hábo-rú előtti Budapesten eltöltött cseléd-

éveket idézi fel, Misike családi hátte-rére is fényt vetve, hogy aztán egyre gyorsabb ütemben közeledjünk a be-fejezés felé. Mivel pedig – ahogy erről már volt szó – a könyvben nincsenek jelzett fejezetek, a bekezdések közöt-ti vágások ezután egyre gyorsabbak, szinte filmszerűen élesek, egészen a drámai végkifejletig.

Nádas előző nagy regényével, a *Pár-huzamos történetekkel* kapcsolatban megszólaltak olyan irritált hangok is, amelyek szerint a számos szálon futó, sok helyszínen és időben játszódó há-romkötetes regény olykor egészen hal-vány utalásokból álló motívumhálóját frusztrálóan felfejthetetlennek ítélték. A *Rémtörténetekkel* kapcsolatban ilyesmiről szó sem lehet. Mintha Ná-das szándékosan azon mesterkedett volna, hogy antik drámaírók módjára illessze egymáshoz a cselekmény oly-kor torony-, máskor zsebórai léptékű fogaskerekeit, amelyek nemeziszerű mozgása szükségszerűen, de mégis a meglepetés erejével készíti elő a sors-tragédiák kibontakozását. (A regény-ben számos halálesetről értesülünk, amelyek között a csecsemőgyilkosság – „hetedik hónapra szült, és máris vit-ték a csecsemőjét a ganajra” – vagy a rablótámadás szinte csak említésze-rű epizód.)

De az új regény nemcsak az elbe-szélő technika vonatkozásában hoz újat, hanem tematikailag, nyelvileg és szemléletileg is, amit bátran ne-vezhetünk elképesztőnek, különösen egy olyan író pályáján, aki már eddig is zavarba ejtően sokszor volt képes ilyen átalakulásra.

Az adatszerű téma vagy inkább milió szokatlan, ha nem is egészen példa nélküli Nádas műveiben: mint Szolláth emlékeztet rá, a falusi kör-nyezetnek „van előzménye az élet-

műben, a *Párhuzamos* utolsó előtti, hosszú fejezete, az *Egy bőven termő barackfa*”. A regény nyelve ugyancsak sajátos, és nemcsak a maga külterjes trágárságában, hanem abból a szempontból is, hogy míg eddig az író kifejezetten ápolt, artisztikus, helyenként egészen moarészerű finomsággal irizáló mondatokat alkotott, most nem lehet nem észrevenni a közhelyeknek azt az özönét, amely a szereplőkből korukra, nemükre és társadalmi helyzetükre nézve szinte természeti erőként ront rá az olvasóra. (Íme mindjárt három, egymás után: „bolond lukból bolond szél fú, egy bolond százat csinál, bolond bolondnak a foltja.”) A talán mítoszinak nevezhető alapálláson és a nehezen megragadható elbeszélői karakteren kívül esetleg erre is utal Radnóti, amikor azt írja, hogy az író „itt jutott legközelebb stiláris ideáljához, a stílus-nélküliséghez”. Ami pedig a mitikus megközelítéstől talán ugyancsak nem független szemléleti változást illeti, erről ezt írja: „a legalább *Az emlékiratok...* óta minden világnézeti és stiláris fordulata ellenére fenntartott tragikus szemlélete megváltozott. Öregkori, tragédián túli, a katasztrófát belátó, de mégsem katasztrofista látásmód jelent meg. [...] Az élet megy tovább.”

Nem tudom, kiderült-e az eddigiekből, hogy „miről szól a regény”. Paradigmatikus emberi kapcsolatokról. Érdekes, hogy ezekben a test mintha kisebb szerepet játszana, mint ahogy azt Nádastól korábban megszoktuk, miközben azt se lehetne mondani, hogy ezzel szemben lélektani regénynyel volna dolgunk. Talán mégis a jóról és rosszról, az ezek közötti döntésekről és azok biliárdeffektus-szerű, beláthatatlan következményeiről

szól. A regény egyik csúcspontja egy alighanem érvényes, de nem biztos, hogy sikeresnek is nevezhető ördögűzés, amelyre azonban nem egészen váratlanul kerül sor. Az epileptikus, beszédhibás nagy munkabírású, egyetlen rokonára sem hasonlító Rózáról, az eljárásnak alávett Imre anyjáról például megtudjuk, hogy úgy tartották, „az alvilág ura, az ördög csinálta”, a falu népe pedig retteg, hogy „a nyavalyatörőstől egyszer még megszállja őket a mélység ura”, és szóba kerül az is, hogy „a mi urunk Jézus Krisztus kiűzte a néma lelket a gyerekből, amikor megrázta őt az ördög”. És mindez egyetlen oldalon, hogy ne lehessen nem észrevenni a későbbiek megelőlegezését. Ráadásul később az is szóba kerül, hogy „a patás ördög csinálta fel a ragyas pofájú Pankát”, Róza anyját. Mintha az ördög, a rossz szerepét vizsgálná a regény a személyes és történelmi viszonyokban, a már-már pogány természetű képzelmekekkel, valamint a vallás, a lélektan és a szociológia egzaktabb megközelítésével a háttérben. Természetes hát, hogy a miszticizmus is megjelenik: szerintem a regény egyik csúcspontja, amikor az ördög neve iránt latinul megfogalmazott kérdésre az iskolázatlan megszállott magyarul ad dühös, ám érvényes választ.

Ahol jelen van a rossz, ott helye van jónak is, de a könyvben alig van valaki, aki megfelelné a jó emberről alkotott általános fogalmaknak, és ha akad is ilyen, úgy alakul, hogy cselekedetei nem szükségszerűen szolgálják a világ jobbá tételét. A jó szándékú cselekedetek is rosszra fordulnak, és a közöny és rosszindulat szándékai is vezethetnek jóra. Nádas ezúttal is rendkívül összetett művet írt, amely annál érdekesebb, mert mintha kü-

lön-külön minden szereplő látványosan nélkülözné a komplexitást, és csak karakterének paradigmaticus példánya volna, miközben ez mégis csak felszíni benyomás, és éppen az elbeszélő bravúrjának tudható be.

A könyv fülszövege, kicsit talán nagyot markolva, Céline, Móricz, Borbély Szilárd, Csalog Zsolt és Tompa Andrea nevét említi, mondván, hogy ezeknek az íróknak a „világához kapcsolódó univerzumában járunk, ahol a nyelv a beszédképtelenséggel érintkezik”. Közülük két szerzőnek is ugyanaz a Jelenkor a kiadója, mint Nádásnak: érzek ebben a gesztusban valamit, amit upsale-nek (mondjuk ráértékesítésnek, ráadás eladásnak) nevez a marketing. A Tompa Andreára tett utalást ugyanis alighanem leginkább csak az *Omerta* Kali könyve című első részének paraszti elbeszélőhangja indokolja, Borbély nevét pedig a *Nincstelének* kilátástalan falusi

miliője és nyelvi megfosztottsága. Nádás könyvének antropológiája azonban Borbély regényéénél – amelyben a falu árnyékszékeit takarító roma Mesijást leszámítva egyszerűen mindenki visszataszító – sokkal kidolgozottabb és árnyaltabb. Úgy tűnik, Nádast, akár Mirák Piroska tanárát, a kriminológus Sármány Júliát „nem a bűnelkövetés etikája, hanem a szubsztanciája” érdekli. És mintha nemcsak Misikére, hanem az elbeszélőre is igaz lenne az a nézet, amelyet ez a nagyon értelmes mozgáskorlátozott gyermek a saját fejtől verve, határozva előad: „a viszonylatok száma végtelen. Soha nem fogjuk valamenynyit dolog valamennyi viszonylatát megérteni és leltárba venni.” És hogy „a világnagy székszisre még mindig nem lenne elegendő indok”.

Nádás Péter: Rémtörténetek. Budapest, 2022, Jelenkor. 468 oldal, 4999 forint.

Csepeli György

Vér és ondó

Heidegger a tudás eredetét firtatva mondja 1933 októberében a Freiburgi Egyetemen tartott hírhedt rektori beszédében, hogy „a kezdet még van. Nem mögöttünk hever, mint valami régmúlt dolog, hanem előttünk áll. A kezdet, mint ami a legnagyobb, már eleve átnyúlt minden eljövendő dolog felett, s így felettünk is. A kezdet már betört a jövőnkbe – ott áll, mint távoli elrendelés, hogy nagyságát ismét beérjük, hogy nagyságát újból fölérjük.”

Robert Eggers legújabb filmjében nagy lépést tett hátra az időben, hogy betörjön a jövőnkbe. *Az északi* címen futó film a napfényes, meleg görög szigetekről az Északi-sarkhoz közeli jeges, nyirkos, szeles földek közegébe vándorolt mítoszokból meríti anyagát, melynek izzó drámaiságát a nyugati ember létezésének kezdete, az önmagával, önmagáért vívott harca adja.

A görögországi isteneknek idegen, kietlen, félelmetes északi tájon a mítikus történetek alapanyaga mind a

hellének, mind a vikingek esetében ugyanaz. A történetek főszereplői a férfiak, akik kíméletlen és kegyetlen eszközökkel küzdenek a hatalomért, a nőkért, a dicsőségért. A nők a férfiak prédái, de ha van bennük akarat, furfang, nem tehetetlenek, képesek a maguk javára fordítani a férfiak szexuális éhségét. A hellén és a viking világ közti különbség csak annyi, hogy a vikingekből hiányzik az apollói mérték és a dionüszoszi mértéktelenség kettősségének tragikus mélysége. A vikingeket nem éri el Apollón napszerű tekintete, melyet akkor is körülöng a szép látszat hangulata, amikor haragot vagy rosszkedvet sugároz. Az apollói fenséges józansággal szemben a dionüszoszi mámorban a kék tör fel, megszüntetve az emberi testeket egymástól elválasztó határokat. Az *északiban* látott vad, véres, orgiáktól túlcsoorduló világban a rút sokféle arcai tartják fogságban a szépséget. Függetlenül a közegtől, amelyből vétettek, a ránk hagyott mítoszok mindegyike a nyugati ember törzsi létből való kiemelkedésének drámai pillanatát a legközvetlenebbül adott családi viszonyokban ragadja meg. A mítoszok jövőbe markoló idejében még nem világos, hogy mik a szabályok, melyek megszabják, hogy mit szabad, s mit nem szabad megtenniük az embereknek, akik életét a mindmáig első, de annak idején egyetlen kötelék, a vérség által meghatározott családi szerep határozta meg. Oidipusz története megtanította a nyugati embert arra, hogy a nő nem lehet egyszerre anyja és férje fiának. Klütaimnésztra égbekiáltó tette, hogy szeretőjével akarat-egységben megöli férjét, s befekszik férje gyilkosának ágyába. Az apja

megölésébe beletörődni képtelen Elektra megöli anyját. A lánca a végtelenségig folytatható, nincs olyan szemé, melyben a hősök életét ne a két testnedv, a vér és az ondó ereje határozná meg.

A mítoszok múltban született, jövőbe betörő üzenete a bűn, melynek tudata mindmáig útjában áll a minden ember testében követelőző, nap mint nap újjászülető két hatalmas erő, a szexualitás és az agresszivitás korlátlan érvényesülésének. A mítoszok öröködnék a nyugati emberben azért, hogy ne ölje meg és ne kívánja meg azt, aki apja, anyja, fivére, nővére.

Robert Eggers filmje a Shakespeare jóvoltából ismert mitikus családi történethez nyúl vissza, melyben egy ország királyát meggyilkolja féltestvére, aki egyben a király feleségének szeretője. A meggyilkolt király fia, Amleth herceg bosszút esküszik és elmenekül, de akkor még abban a tudatban, hogy anyja ártatlan. Jól megszerkesztett fejezetekben követjük végig a történetet, melynek végén Amlethet megkísérti anyja teste, de a beteljesülés elmarad, mivel Amleth rádöbben, hogy anyja cinkosa apja gyilkosának, aki időközben elveszítette a királyságot, s egy farmon él megmaradt szolgálival, szeretőivel.

Eggers színészei, mind a nők, mind a férfiak lenyűgözően lakják be a mítosz által formált tereket. A díjesőben fürdő hollywoodi színésznő Nicole Kidman első fiának jéghideg szívű anyja, második fiának féltő-óvó szülője, első férje rabszolgasorból kiemelt, meggyötört áldozata, második férje szenvedélyes szerelmese, igazi királynői jelenség, akiről elhisszük, hogy képes saját fia elcsá-

bítására, de csak azért, hogy megölje. Kísérlete nem sikerül, fia szúrja le. A gőgös királyné ellenpólusa az Anya Taylor-Joy által alakított melegsívű, szláv Olga, Amleth szerelme és szövetségese Fjöltnir, a testvér-gyilkos király ellen vívott harcában. Claes Bang Fjöltnir szerepében érezteti, hogy lúzert látunk. Mire felnőtt unokaöccsével találkozik, addigra bitorolt királyságát már rég elveszítette, maroknyi rabszolgán uralkodik. Gustav Lindh játssza Fjöltnir fia, Thorir, a babaarcú gyilkos szerepét.

A show-t azonban Alexander Skarsgård viszi el. Ő Amleth, aki bosszút esküszik apja gyilkosa ellen, bélyeget éget saját testére, hogy rabszolgaként eljuthasson a tett színhelyére. Shakespeare hősétől eltérően elszánt, tudatos, kegyetlen vérfarkas, akit nem ereszt a sors szabadon. Bosszúja beteljesül, nagybátyja fejét lemetszi, de nem marad életben, mellében nagybátyja kardjával ő is behull a lángtengerbe. A film végső, nagy jelenetét, Fjöltnir és Amleth párharcát Tarkovszkij is felvehette volna.

A szünni nem akaró, tomboló erőszak képei Elem Klimov 1985-ben forgatott filmjének második világháborús apokaliptikus látomásait idézik, melyekről csak hittük, hogy elmúltak, de napjainkban újult erővel térnek vissza ugyanoda, ahol 1943-ban születtek. Eggers filmjében a vikingek ugyanúgy egy hombárba terelik össze a meghódított, rabszolgaként nem értékesíthető szlávokat, mint ahogy Klimov filmjében látjuk, aki megtörtént esemény alapján forgatta le a jelenetet, ahol a Wehrmacht nyomában járó SS speciális egysége gyűjtja fel a lelakatolt helyet, ahova előzetesen betelepítették egy

teljes falu lakosságát. Ezt a jelenetet reciklálta a Berlinben 2021-ben Ezüst Medvét nyert elsőfilmes Nagy Dénes a *Természetes fény* című filmjében, ahol a változatosság kedvéért az elkövetők magyarok voltak.

Eggers filmjének 140 perce alatt egyetlen perc sincs, amikor sütne a nap, csicseregnének a madarak, kiderülne az ég, bárki rámosolyogna bárkire. A történet szereplőinek élete az ondó és a vér iszamós közegében zajlik, melyben elhangzanak szavak, felvillannak tekintetek, mozdulnak a testek, de senkiben sincs ott az, ami a történetet később elmesélő Shakespeare drámájában már mélyen, megrendítően emberi. *Az északi* hőseit még csak a testnedvek éltetik, de a történet végén már felsejlik egy új világ, mely nem lesz büntelen, hiszen nem tűnik el belőle sem a szexualitás, sem az erőszakosság, de már világos lesz a határ, amelyen túl a bűnre bűnhődés vár.

Az új világ azonban csak nem akar eljönni. A föld, ahol Elem Klimov, Nagy Dénes rettenetes háborús képeiket filmre vették, újra véres játszmák színtere lett. A mítoszok által az emberekre kényszerített tabuk érvényesek, de érvényük messze nem egyetemes még ma sem. Az embert hajtó elemi erők ma ugyanazok, mint az evolúció hajnalán voltak. Az azonosulás körei tágultak, de a csoportok belső határai változatlanul a külső csoportok határaiba ütközve nyerik értelmüket. A barátok az ellenségek tükrében ismernek magukra. Az előtünk járó kezdet kíméletlen igazságát az embereket nem minden ok nélkül gyűlölő Hérakleitosz fogalmazta meg ránk maradt 53. töredékében, miszerint „a háború mindennek atyja, mindennek királya”.

Eggers filmje mégis annyiban reményt keltő, hogy felvillantja a kozmikus harcmezőn a béke lehetőségét, amelynek persze fel kell borulnia, az ember küldetése a földön, hogy változtasson, megfizetve persze a változtatás árát. Az örök béke kanti elképzelése ma a megvalósulástól távolabb van, mint valaha. Ki venné komolyan Kant parancsát, miszerint „egyetlen állam sem kebelezhet be egy másik államot – legyen bár kicsi vagy nagy – öröklés, csere, vétel vagy adományozás útján”. A józan ész megéri a testnedvek feszítése. Hé-

rakleitosz mondása azonban az örök béke utópiájának konstruktív tagadásaként is felfogható, hiszen ha az embereket szétválasztó és egyesítő erők egymásra gyakorolt hatásai és ellenhatásai megszűnnének, akkor a történelem tényleg véget érne, a világ belefulladás az unalomba.

Az északi. Angol–amerikai filmdráma, 140 perc, 2022. Rendező: **Robert Eggers**, forgatókönyv: **Robert Eggers, Sjón Sigursson**. Operatőr: **Jarin Blaschke**. Szereplők: **Anya Taylor-Joy, Alexander Skarsgård, Nicole Kidman, Gustav Lindh, Ethan Hawke**.

Csengery Kristóf

Újrahallgatva

243

Hosszú idő után ismét találkozni egy korábban jól ismert, jelentős művészi teljesítménnyel: izgalmas lehetőség, amely önkéntelenül kínál fel az átértékelés lehetőségét. Ez nem feltétlenül jelenti a korábban vonzónak érzett mozzanatok elutasítását, előfordulhat, hogy csupán hangsúlyok helyeződnek át – mindenesetre az új találkozások mindig arra figyelmeztetnek, hogy valamennyi alkotó- és előadó-művészetnek része a befogadás, és éppen a befogadás helyzeteinek sokfélesége mutatja, hogy a művészet mindig *work in progress*, elvégre ahány befogadó, annyiféle, és még egy és ugyanazon befogadó szemléletmódja, ízlése és érzékenysége is változik az idők során, így hát egy és ugyanazon művészi teljesítmény egy és ugyanazon befogadó számára mást

jelentett tegnap, mást jelent ma és mást jelent holnap.

Kocsis Zoltán művészete egy nagyobb közösség számára több mint negyven éven át az élet része volt, szemléletformáló élmény, amely korszakokon kísért végig sokakat. Zongorázása a hetvenes évek elejétől hozzátartozott a magyar szellemi progresszió összképéhez. 1983-tól, a Budapesti Fesztiválzenekar Fischer Ivánnal közös alapításától Kocsis a magyar zenekari kultúra formálói között is megjelent, 1997-ben, az Állami Hangversenyzenekar – a későbbi Nemzeti Filharmonikus Zenekar – élén megkezdett munkájával pedig a Kocsis-jelenség intézményesült, hogy a művész élete utolsó két évtizedében egy Dohnányi típusú *all round* muzsikusz portréja bontakozék ki előttünk. Immár kevesebbet

zongorázott, sőt egy idő után szó-
lősten alig, inkább néha kamara-
zenélt, de legfőképpen vezényelt, s
ezzel összefüggésben került előtérbe
zeneszerzői tevékenysége, pontosab-
ban a virtuóz és nagy színtantáziájú
hangszerelő, aki dalokat és zongo-
ramúveket öltöztetett szimfonikus
köntösbe, hogy zenekarával be is
mutassa átíratait. Schönberg *Mózes
és Áron* című, befejezetlenül maradt
operáját is kiegészítette. 2012 őszén,
egy kis híján végzetessé vált aortare-
pedés következtében olyan műtéten
esett át, amelyet a betegek hatvan
százaléka nem él túl, s ez hátralévő
éveire jelentősen megroppantotta
erejét, de hősiesen dolgozott tovább,
fontos terveket valósítva meg, míg
végül megtámadta és 2016 novem-
berében legyőzte a rák.

Minden művész halálát a mun-
kássága iránt megmutatkozó ér-
deklődés hullámvölgye követi: ez
zeneszerzők esetében éppen úgy
megfigyelhető, mint az előadók vi-
lágában. Így történt ez Kocsissal is:
az elmúlt közel hat évben ritkábban
beszéltek róla, kevesebbet hallottuk
felvételeit. Művészetével ugyanak-
kor bevonult a magyar panteonba,
aminek megvannak a veszélyei is,
kivált egy olyan országban, amely
hosszú ideje sportot űz abból, hogy
formalizálja és az üres szólamok
síkjára tereli a múlt szellemi nagy-
jaival való viszonyt: ezt kapta Petőfi,
Ady, József Attila, Bartók, Kodály –
mindannyian szoborrá dermedtek, s
még a valóban elmélyülten gondol-
kodó értelmiségieknek is csak szűk
csoportja képes arra, hogy hitelesen
lássa alakjukat és művészetüket,
az átlagos „kultúremler” (ha van
ilyen) nem. Elérkezett azonban 2022
májusa, Kocsis Zoltán születésének

70. évfordulója. Ennek tiszteletére
a Decca elegáns dobozban jelentette
meg azt a huszonhat CD-t, amely a
zongoraművész Philips-felvételeit
őrzi. Kocsis pályájának egyik legna-
gyobb nemzetközi sikere volt, hogy
kelet-európai létére a világ egyik
legjelentősebb lemezcége hosszú
távú szerződést kötött vele, amely-
nek keretében számos felvételen
mutathatta meg tudását és zenei
elképzeléseit a világ zenehallgatói-
nak. Kezünkben tehát egy gyűjte-
mény, amely alkalmat ad arra, hogy
átfogó képet kapjunk Kocsis Zoltán
zongoraművész pályájáról, ízlésé-
ről, preferenciáiról, játéktílusáról, s
egy immár lezárult pályára visszate-
kintve értékeljük újra kapcsolatun-
kat művészetével.

Az utódcég által az eredeti borító-
kat felidézve piacra dobott lemeze-
ken Bach (2 CD), Beethoven (1 CD),
Chopin (1 CD), Liszt (1 CD), Grieg
(1 CD), Wagner–Liszt, Wagner–Ko-
csis (1CD), Debussy és Ravel (4 CD),
Rachmaninov (3 CD), Bartók (10
CD), Mozart (1 CD), Liszt és Dohná-
nyi (1 CD) művei hallhatók. A szá-
mok némelyik esetben hitelesen in-
formálnak arról, mennyire játszott
fontos szerepet az adott zeneszerző
Kocsis zenei univerzumában, más-
kor azonban félrevezetők. Pusztán a
Die Kunst der Fuge két CD-je alapján
aligha sejtenénk meg, milyen nélkülö-
zhetetlen mindennapi kenyér volt
a fiatal Kocsis számára Bach (későbbi
években már soha nem játszott
nyilvánosság előtt Bachot), és az
egyetlen Beethoven- meg az egyet-
len Mozart-lemez is becsapós. Ennél
mindkét nagy bécsi klasszikus sok-
kal többet jelentett Kocsisnak (aki
persze a Hungarotonnál készített is
más Beethoven- és Mozart-lemeze-

ket). Az azonban nagyon is hiteles információ, hogy a gyűjtemény három favoritja Debussy, Rachmaninov és mindenekfelett Bartók – ők valóban kivételes jelentőséggel bírtak a zongoraművész gondolkodásában.

A felvételeket hallgatva megkérdezhetjük magunktól: mi a közös nevező, melyek az állandó tulajdonságok, amelyek végigvonulnak a felvételeken, s amelyek Kocsis zongorázásának elsőrendű, értékhardozó ismertetőjegyei? A felsorolás elején kell említenünk a megalkuvást nem ismerőn maximalista hangszeres kivitelezést, a szikrázón tökéletes, de nem öncélú virtuozitást, az erőteljesen fémes csengésű vagy kristályos billentést, a hangzás transzparens jellegét, a tiszta formálást s azt a sajátos kettősséget, amelynek értelmében az előadásmód indulata és a muzsikálás háttérében meghúzódó intellektuális kontroll nem egymásnak feszül, hanem titokzatos módon inkább erősíti egymás hatását: Kocsis zongorázása nemegyszer a legindulatosabb pillanatokban tűnik a legokosabbnak (ugyanakkor korántsem feltétlenül ilyenkor a legvonzóbb).

Minden érvényes maradt? Minden megőrizte hajdani értékét az évtizedek múltán? Minden felvételt ugyanolyan lelkesen és a rácsodálkozásnak ugyanazzal az elemi örömmel hallgatunk, mint tettük hajdan? Egyvalami biztosan nem veszett el: minden egyes CD hallgatásakor érzékelhető a *jelentőség* atmoszférája, egyetlen interpretáció esetében sem kétséges, hogy nem akárki szól hozzánk, kivételes egyéniség, nagy művész zongorázik, valaki, akinek nemcsak különleges zenei képességeiről és tudásáról élnek legendák (hallásról, memóriáról, tévedhetet-

len tempóérzékről, valószínűtlenül nagy repertoár- és stílusismeretről), de akinek világképe is volt. Ugyanakkor a zenei interpretáció mindig a „most”-ban értelmeződik: ugyanaz a felvétel másképp hatott ránk a nyolcvanas években, másképp a kilencvenes esztendőben, az ezredfordulón és másképp ma, mert más az évtizedek hangulata, gesztusrendszere, életérzése, mások az uralkodó magatartásformák, s ez akkor is befolyásol bennünket az ítéletalkotásban, ha nem tudunk róla. E sorok írója számára ma is tiszteletet parancsoló tapasztalat Kocsis *Kunst der Fuge*-tölmácsolása, érthető az előadásmód szigora, a logikai konstrukcióra összpontosító fegyelem, de az eredmény száraznak és ridegnek, a gesztusrendszer dehumanizáltnak hat, a koncepció túlságosan is az egységet mutatja fel a kidolgozásmódok sokféleségében. Erőszakos értelmezésként kedvetlenít el a Beethoven-szonáták gesztusainak szélsőségessége, amely mintha a hisztéria felé terelné a zene indulatait, kevésbé engedve érvényesülni azt, hogy a nagy bécsi szerző nemcsak a romantika előkészítője, de *klasszikus* is volt. A Chopin-keringők pedig ma hallgatva szinte teljesen idegen benyomást keltenek, eltávolodva a szerző szellemétől. Nincs bennük nosztalgia, báj, elegancia, helyettük túlhajtott virtuozitás érvényesül, ideges szigorral és irreális tempóvételekkel, mintha nem a költészet volna fontos ezekben a darabokban.

Ez a gyűjteménynek az a része, amellyel ma alulírott nem tud harmonikus kapcsolatot teremteni – holtott annak idején külön-külön mind megszerezte a lemezeket, és nagyon tetszettek neki. Hiába, változnak az

idők, s mi is változunk bennük. Elméletet is lehetne alkotni, de nyilván sántítana, valami kilógna belőle. Lehetne azt állítani – és volna benne igazság –, hogy Kocsis jellegzetesen radikális művész volt, lázadó, provokátor, az a típus, aki nem kezeti fog, hanem pofon vág, és azokkal az alkotókkal tudott legeredményesebben párbeszédet folytatni, akikben magukban is munkált valamilyen radikalizmus. Egyik nagy kedvence, Rachmaninov radikális volt az érzelmkifejezésben és az engedelmény nem ismerő hangszeres követelmények terén. Egy másik, Debussy viszont éppen az érzelmentes érzékiség radikálisa volt, részvétlen, önző hedonista. Kocsis mindkettejük nyelvét páratlan tökélyvel érti és beszéli. És Bartók? Ő az egész zenetörténet legradikálisabb zeneszerzője, nem alkuszik, nem köt kompromiszsumot. Nem csoda, hogy Kocsis a legnagyobb értőjévé és leghitelesebb tolmácsává vált. Kocsis Bartók-dal-

lamai olyanok, mint amikor gyémántgyűrűvel karcolnak vonalakat üveglapokba.

De azért arról az élményről se feledkezzünk meg, amellyel Kocsis a kései Liszt műveinek súlyát, e zenék sötét tépelődését közvetítve ajándékozta meg hallgatóját. Ne hagyjuk említetlenül a Grieg-zongoradarakok kifinomult és árnyalatgazdag költészetét, amelyre a magyar művész olyan biztonsággal talál rá, mint hajdani kamaramuzsikuspárnere, Szvjatoszlav Richter. És soroljuk a gyűjtemény kincsei közé Kocsis egyik legszebb felvételét, azt a három Mozart-zongoraversenyt, amelyet a Fesztiválzenekarral rögzített (F-dúr, K. 459, F-dúr, K. 413 és G-dúr, K. 453), s amelyen tévedhetetlen biztonsággal idézi fel e zenék fényét, átszellemült egyszerűségét, játékos tisztaságát.

Zoltán Kocsis – Complete Philips Recordings, 26 CDs (Decca).

Stuber Andrea

Szeretetmérékőzés

A színház mindig is mostohábban bánt a színésznőkkel, mint a színészekkel. A drámairodalom szintén, vagy talán csak addig nem, amíg férfiak játszották a női szerepeket is. A drámák és tragédiák zömmel a férfiak eszméivel, konfliktusaival és dilemmáival foglalkoznak. A női hősök általában elhelyezhetők azon a keskeny skálán, amelynek a feleség és anya, a szerelmes, a szűz és a kurtizán a meghatározó pontjai.

Vannak nagy drámák, amelyekben nem nőtípus, hanem egyénileg jellemzett hősnő áll a középpontban, de a színházi hétköznapiak nem Euripidész-, Shakespeare- vagy Ibsen-előadásokkal telnek.

A 20. századi színház működése és üzleti kiterjedése során mind sürgetőbbé vált, hogy legyenek jó női szerepek jó színésznők számára, nem csak a fiatal korosztályban. Már csak azért is, mert a színésznők tovább

maradnak munkaképesek, mint a férfiak, viszont az idős szerepeket is inkább az utóbbiakra írják a szerzők. (Spiró György idealizmusának meghatározó példája a *Honderű* című darabja, amelyben négy, 82-83 éves hős beszél végig az estét, három férfi, egy nő. Alig néhányszor mutatták be az elmúlt évtizedekben, s mindig a szerepnél jóval fiatalabb színészekkel.) A színésznők szerepésége a „magad uram, ha szolgád nincsen” elv alapján keresett enyhülést: főleg a bulvár/félbulvár műfajban kezdtek színdarabokat írni tapasztalt színésznők. Születtek ebből olyan sikerdarabok, mint a *Csütörtöki hölgyek* vagy a *Mikve*. Férfi színházi emberek is igyekeznek kielégíteni a színésznői igényt, amely összecseng avval, hogy a színházlátogatók többségét a nők alkotják. Csak példálózva: *Augusztus Oklahomában*, *Acélmagnóliák*, *Gőzben* – csupa olyan színdarab, amelyet túlnyomórészt nők játszanak, és nőket érint meg. Nem egy passzénak ható drámát alighanem az tart életben (például *A vágy villamosát*), hogy érdemdús színésznők vágnak a főszerepükre.

Amikor Szabó Magda *Az ajtó* című regénye 1987-ben megjelent, rögtön világos volt, hogy gazdag és mélyen szántó női szerepkettőt kínál, amely ráadásul átmegy a Bechdel-teszten. Az egyik hősnő a középkorú író, a másik a nagy becsben tartott, koros bejárónője, Szeredás Emerenc. Kapcsolatuk bonyolult és végzetes. Szabó Magda regényei erősen láttató jellegűek, nem csoda hát, ha szinte mindegyikből készült tévéfilm-feldolgozás (anno, amikor a Magyar Televíziónak ez még művészi ambíciója volt) vagy színpadi változat. Ehhez képest a néznivaló *Az ajtó*ra elég sokat

kellett várni: a színházi adaptációt Bereményi Géza 2005-re írta meg az általa igazgatott zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház számára, Szabó István filmje pedig 2012-ben jött ki világsztárokkal, Helen Mirrennel és Martina Gedeckkel. Az első színpadi Emerenc–Magda-kettőt Egri Kati és Bánsági Ildikó alkották Bereményi Géza rendezésében, aki két évvel később Szatmárnémetiben is színre vitte a darabot. Játszották aztán *Az ajtó*t Marosvásárhelyen és Debrecenben, a Magyar Színházban, a Spirit Színházban, a Nemzetiben, legutóbb pedig, idén tavasszal, Békéscsabán. Emerenc kendőjét a fejére kötötte többek között Csernus Mariann, Kubik Anna, Hegyi Barbara, Udvaros Dorottya.

Maga a mű adja a játék konkrét kereteit: szebb napokat látott budai villa, házmesterlakás előtti udvar, íróék dolgozószobája, konyhája. Eszcájg, írógép, seprű, porcelánkutyá, és hát: az ajtó. A Nemzeti Színház Szabó K. István rendezte 2021-es előadása volt az első, amely némiképp elszakadt ettől a díszlettől és általában a kisrealizmustól. Szürreális képekben idézte fel Emerenc múltjából a traumatikus élményeket. Majd jött ezen a tavaszon az Örkény Színház dramaturgja és rendezője, Gáspár Ildikó, hogy a járványidőszakban hosszan és hányatottan született előadásával kivágja vagy berúgja *Az ajtó*t. A bemutató a Szeredás Emerenc emlékkoncert alcímet kapta, ami pontos műfaji meghatározása a produkciónak. Ennek megfelelően fontos alkotótárs itt a színészeken és a tervezőkön kívül Matisz Flóra Lili, aki zenét mindenhol szerzőként, muzsikusként és énekesként részese az előadásnak. (Van ehhez neki és a

hangszerének egy „szuterénszerű” lyuk a színpadon, párban Mátyássy Bencével, aki a másik oldali mélyedésben zenél, dobfelszerelés mögött, lógó cigivel a szájában.)

A koncert nemcsak úgy értendő, hogy számos énekszám elhangzik a produkcióban, meglehetősen eklektikus zenei egyveleg gyanánt. A darab struktúrája, az előadás vizualitása és a szereplőgárda kiállítása is ehhez igazodik. A látvány különleges és dekoratív, a hatások meglepők. A díszletet Antal Csaba tervezte, akinek munkái mindig meghatározók, olykor szinte el is játsszák a darabot. Ezúttal a rendező sugallatára egy Colosseum-forma építményt helyezett a forgószínpadra, amelynek fala, sok boltíve áttört, az ablakszerű részek pedig egyre váratlanabb funkciókat töltenek be a játék során. Van, hogy a lyukakban csorba kutyafigrák világítanak – olyan, rémes porcelánkutyák, mint amelyet Emerenc ajándékoz az elborzadó íróházaspárnak –, máskor a színészek mint legéppuskázott holttestek lógnak ki innen-onnan, legvégül pedig képes a díszlet megjeleníteni Emerenc belső szobájának titkos kincsét, majd annak gyors elporladását.

A Colosseum közepén székel jószerevével előadás-hossziglan Emerenc, vagyis Pogány Judit, az ő szokásos frizurájával, a szokásos, fekete, nadrágos szettjében. Egy kisebbfajta, kinyitott úrhajóban ül, egy kerek kapszulában, mögötte a fedél néha mintha glóriát rajzolna a feje fölé. Ahogy a Szabó Magda körüli világban Emerenc egy „ufó” volt, úgy ufó ebben a futurisztikus szcénában is. Az előadás kezdete az, hogy az írónőt megformáló Szandtner Anna, akár egy sztár, egy popdívá – eset-

leg oppart divatmodellből lett azzá – énekelni kezdi a regény első sorait. A színpad másik oldalán Sutu (Bajomi Nagy György), Polett (Józsa Bettina) és Adélka (Kókai Tünde) vokáloznak hozzá. Érdekesebbnél érdekesebb jelmezekbe öltöztette a szereplőket Szabados Luca, André Courrèges hatvanas évekbeli, korszakos úrkorszaki divatkollekcióját idézve. A koncert másik fénypontja, amikor Szandtner Anna immár államilag díjazott Magdaként az úrhajócskából úgy emelkedve ki, akár Botticelli Vénusza a kagylóból, elénekli a *The Winner Takes It All* című ABBA-slágert.

Működik-e *Az ajtó* története ebben a sajátos közegben és műfajban? De még mennyire. A két hősnő között nagyobb a természetes távolság, mint eddig bármikor. A színészekre vár a feladat, hogy Magda és Emerenc érzelmileg eljussanak egymáshoz. Pogány Judit Emerencéért egyszerű és szikár. Minden kemény szava mögött ott a talán fel sem ismert vágya, hogy lánya helyett lányát neveljen ebből a furcsa nőből, aki hosszan fürkészi az ablakon át a jegenyéket, és ilyenkor épp dolgozik. Szandtner Anna nem idealizálja az írónőt: modorosnak mutatja, lustán empatikusnak. Idővel egyre inkább megfelelni igyekszik annak a képnek, amely cáfolhatja Emerenc előítéletes véleményét. Szandtner Anna alakításában tetten érhető bizonyos fejlődés vagy letisztulás: az évek során mégiscsak csiszol rajta az öregasszony, ez a melegszívű smirgli. Ugyanakkor mind feltűnőbb az is, hogyan szorul háttérbe Tibor, az íróférj, akinek alakjában Vajda Milán rendíthetetlen fegyelemmel és türelemmel szolgálja asszonya békéjét,

nyugalmát és karrierjét. Van egy pillanat, amikor a felesége rádiónyilatkozatát hallgatja. A Parlamentben, a Kossuth-díj átvétele után mond köszönetet az íróknak, aki nélkül nem jutott volna el idáig. Vajda Milán büszkén áll, már-már kilép egyet előre, de Magda nem őt nevezi meg, hanem Emerencet. Vajda Milán marad továbbra is elismeréshiányos író és magányos, elhanyagolt férj. Üde és jellemző színpoltja a színpadi gyülekezetnek a Patkós Márton játszotta Viola kutya. A színész a maga természetes modorában: fekete öltözékben, kócos fürtökkel, elheverve és kíváncsiskodva közvetíti az emberkedvelő kutya derűjét, életörömét és macskaellenességét. Természetesen hiába Magda kutyája, Emerenchez kötődik, még a nevét is tőle kérte

vagy kapta. Viola is egy vonás azon a színes és izgalmas rajzon, amely Emerencet ábrázolja, akinek az élethez van szoros és vigasztalan köze, valamint Magdát, akinek az irodalomhoz.

Az *ajtó* című szeretetversenyt Emerenc nagy fölényrel nyeri meg. Az egész csillogó, extrém színpadi koncertnek a mélyéről nyugtalanítóan felbugyog az a vádló kérdés, hogy vajon kiálljuk-e a bizalom és az emberség nagy próbáit a legfontosabb kapcsolatainkban.

Az *ajtó* – Szeredás Emerenc emlékkoncert. Az Örkény Színház előadása. Szereplők: **Pogány Judit, Szandtner Anna, Vajda Milán, Patkós Márton, Bajomi Nagy György, Kókai Tünde, Józsa Bettina, Borsi-Balogh Máté, Ficza István.** Zene: **Matisz Flóra Lili.** Díszlet: **Antal Csaba.** Jelmez: **Szabados Luca.** Rendező: **Gáspár Ildikó.**

Vadas József

Óriásteknő(s)

Nem tagadom, hogyan is tehetném, hiszen nem túl régen történt, hogy lelkesen nyilatkoztam (*Mozgó Világ*, 2019/7–8) a Néprajzi Múzeumról. Már mint az Építészeti Szalonon kiállított makettjéről. Arról a Városligetbe tervezett teknőről, amelyre majd gyepszőnyeget, bokrokat és fákat telepítenek, elvégre két végével – akkor még úgy látszott – éppen csak elemelkedni igyekszik a földtől. Így aztán valósággal megrémültem, amikor tavaly nyáron először szembesültem a már – hogyan is mondják? – szerkezetkész épülettel. Részben a betondromedár irdatlan

méretétől: a hossza szinte egy teljes trolibuszmegálló. Most pedig, miután átadták és megnyílt a közönség előtt, két végfalától is. Súlyos tömbjük – a fölénk tornyosuló huszonkét méteres homlokzatokkal – mintha el akarná nyelni a hozzá közeledőt.

Szőcs Géza kulturális államtitkár 2011-ben pendítette meg a Szépművészeti Múzeum felszín alatti bővítésének szerinte realitásos alternatívájaként a Városligetben létesítendő múzeumi negyed gondolatát, amelyet a hangadó közvélemény erős fenntartással fogadott. Nem csupán a város legnagyobb közparkját féltő

környezetvédők demonstráltak – a fizikai ellenállás kockázatát is vállalva. Neves művészettörténészek, mértékadó urbanisták, bár különböző megfontolásból, ugyancsak tiltakoztak a vár kormányzati központtá alakításának érdekében a kulturális intézmények Ligetbe telepítésének napjainkra immár félkész programja miatt. Nem teljesen hiába, mert a 2018-as önkormányzati választásokat követően a főváros új vezetése befagyasztatta az építkezéseket. A történetektől nem egészen független, hogy akit ma ezekről a közéleti csatározásokról mit sem tudva visz az útja a Múcsarnoktól a frissen átadott Néprajzi Múzeum felé, az nem érti a felháborodás okát. Akkor sem, ha nincs emléke a jó évtizede még igen csak lélektelen és elhanyagolt területről, ahol a jobb híján Felvonulási térnek nevezett betonplaccon autók százai parkoltak. A koros és újonnan telepített fák között kanyargó sétányokon a néha esőt is hozó napsütéses májusi idő jóvoltából a megújuló természet üde zöldjének elementáris élménye fogadja. Amíg közelébe nem érünk, a lombok között csupán kontúrjaival sejlik az újonnan emelt épület. Ebben nyilvánvalóan része van annak, hogy a monstrum nagy része – mintegy kétharmada – a felszín alá került. Sokan meg is másszák homorúan emelkedő tetőzetének magasba vezető lépcsőit, hogy kilátóként szolgáló teraszáról nézzenek le a városra.

Valójában persze annak kell (leginkább vagy egyedül annak lehet) örülnünk, hogy a Néprajzi Múzeumnak végre van saját otthona. Mert a mindannyiunk közös múltjának részét képező, emellett nemzetközileg is számontartott – közel kétszázötvenezer tárgyat magában

foglaló – kollekció ezt maximálisan megszolgálta. Minőségével már korábban is megérdemelte volna. Alapítását 1872-re tesszük, akkor jött létre a Nemzeti Múzeum Ethnographiai osztálya, a neves természetkutató és kelet-ázsiai ritkaságaival gyűjtővé avanszált Xántus János vezetői kinevezésével. Az 1873-as bécsi világkiállítás (valójában az egzotikus és letűnt kultúrák iránti egyetemes érdeklődés) nyomán szépen gyarapodó és akkor még az Iparművészeti Múzeum részét képező anyag első nagy seregszemléjére a millenniumi kiállításon került sor. Egy tudós muzeológus, Jankó János irányításával multikulturális skanzen létesült Néprajzi Falu néven nagyjából a mai Széchenyi fürdő helyén. Noha az ünnepek végeztével lebontották, Klösz György fotói jóvoltából képletesen ma is szemlélődhetünk benne. A törzsanyag ekkor az ugyancsak a Városligetben emelt Iparcsarnokba került, majd egy gimnázium épületébe a Könyves Kálmán körúton; itt nyílt meg az intézmény első állandó kiállítása 1930-ban. Budapest ostromakor a ház súlyosan megsérült, s bár a világháború után a múzeum szervezetileg önállósult és országos hatáskört nyert, folyamatosan költözködni kellett. 1957-ben aztán a volt Kúria székhelyén rendezkedett be, miután a korábbi bérlő, a Nemzeti Galéria a várpalotában nyert elhelyezést. Ebben a Hauszmann Alajos által tervezett épületben működött egészen a közelmúltig. Nem éppen autentikus környezetben, tegyük hozzá, minthogy a reprezentatív neobarokk enteriőrök finoman szólva sem voltak ideálisak a tőlük alapvetően különböző (zömmel paraszti,

illetve ősi és úgynevezett primitív) kulturális közegből származó emlékek bemutatásának.

Az ily módon több mint százéves adósság törlesztéseként hirdettek 2014-ben nemzetközi pályázatot a múzeum saját épületének megtervezésére. Még abban az évben nyertest is választottak, csak hogy a nem túl ismert két francia iroda (a Vallet de Martinis Architectes és a DIID) elképzelése korántsem aratott osztatlan sikert. A *Népszabadság* kritikusa például a célszerűen pragmatikus objektum kapcsán annak a véleményének adott hangot, hogy „Orbának a Néprajzi Múzeum terve nem tetszik, nekünk az egész projekt”. A döntéshozók végül szintén nemet mondtak a minimalista csarnok semlegesén városias (radiátorházként emlegetett) megoldására. Új helyszínt választva hamarosan új pályázatot írtak ki, amelyen végül egy magyar iroda, a Napur diadalmaskodott – fentebb vázolt, különleges konstrukciójával. Hivatalosan páros domboldalként jellemzik, magam két, egymás felé fordított sísáncnak mondanám inkább. Formájának merészségénél talán csak az meglepőbb, hogy ez a hazai pályamunka egy nem minden napian erős nemzetközi mezőnyben lett első. Vezetőjük, Ferencz Marcel már hosszabb ideje rangos szereplője az itthoni szcénának; olyan különlegességekkel, mint a Hun fürdő (Bodrogkeresztúr, 2009) posztmodern eklektikája vagy a Szuperszámítógép Központ (2015) szikár minimalizmusa Debrecenben, hogy végletes pólusokat képviselő két objektumát említsük. Legismertebb alkotása a budapesti úszó-vb-re készült Duna Aréna (2017), amelynek monolit-

ra sikeredett tömbje sajnos nem mérhető sem az előbb említettek mozgalmas kompozícióihoz, sem az uszodának a látványterven még játékosan izgalmas homlokzatához. A tervező vitathatatlan tehetségének ugyanakkor egyértelmű bizonyítéka, hogy a Néprajzi Múzeum esetében olyan világnagyságokat utasított maga mögé, mint a svájci Bernard Tschumi (többek között az athéni Akropolisz Múzeum építész), a több kulturális intézményéről nevezetes osztrák Coop Himmelb(l)au vagy a magyar publikum által is ismert Zaha Hadid, akinek ez volt az utolsó műve. S akkor még nem említettük a nagy tapasztalattal rendelkező honfitársakat, amilyen a Bánáti + Hartvig, Balázs Mihály, a KÖZTI.

A nyertes pályamunka formálisan ugyan érintetlenül hagyja, hatalmas tömegével azonban optikailag összezsugorítja és ezzel szinte eljelentékteleníti a forradalom fél évszázados jubileumára készült '56-os emlékművet, amely közvetlen szomszédságában, a ledöntött Sztálin-szobor (Mikus Sándor, 1951) helyén állva már önmagában fontos üzenetet hordoz. Az I-Ypszilon építészcsoport alkotása ráadásul az épületnél nem kevésbé újszerű formavilágával kivételes helyet foglal el a zsánerszobrászat akadémikus közhelyeit replikázó kortárs vagy éppen a NER által a Horthy-korszakból feltámasztott köztéri (politikai) monumentumok között. A rozsdás vascsövekekből ék alakban kialakított menetnek (szó szerint és átvitt értelemben is) az éle, amelyet ott már szorosan egymáshoz tapadó és ily módon tömeget sugalló felpolirozott fémoszlopok alkotnak, beszédes jelképi megjelenítése az októberi napok elementáris

dinamizmusának. Legfőbb érdeme pedig az, hogy léptékével is igazodik környezetének pavilonokat igénylő bensőséges atmoszférájához.

Vagyis hiába áll immár a Városliget Kapujának egykori helyén az ekképp hasonlóan szimbolikus funkcióra (is) szánt Néprajzi Múzeum, monstruózus tömegével – alámerülő teste és idillikus tetőkertje dacára – az ’56-os emlékkal ellentétben idegen objektum marad a Városliget biedermeier idején és annak szellemében kialakított szövetében. Nem is ez volt alkotója célja: „Erre a helyszínre nem lehetett klasszikus házat rajzolni – nyilatkozta Ferencz Marcel még az építkezés megkezdése előtt. – Olyan közösségi teret terveztem, ami [...] ide vonzza a közönséget, és ezzel önkéntelenül bevezeti a kultúra birodalmába.” Így lett a csaknem negyvenmilliárdból készült épület kihívóan attraktív, miként a legharsányabb reklámok. Domesztikációjában nem segítenek a homlokzatokat díszítő és egyszersemind árnyékoló alumíniumpixelek sem, amelyek nagyon különböző eredetű (afrikai, távol-keleti és közép-amerikai) motívumai között mi leginkább a magyar népi kultúrából ismerős keresztszemes hímzsmintákra ismerünk. Sokak szerint ez a magyarózkodás felesleges és zavaró; szerintem is jobb lett volna stilizáltabbra hangolva a jelen digitális betűparkjának természetéhez igazítani az elemeket. Akkor talán az érdektelen szerkezet sem hatna zavaróan mögötte. De ez csak apró megjegyzés; egy idő után észre sem vesszük őket, ahogy a puttók és atlaszok miatt sem háborgunk a historikus épületeken. A Múzeum feladatkörére utalásnál szerintem lényegesebb (lett volna) a környezet

intim eszmeiségére hangolás. Ezért megtévesztő bármiféle összevetés a hajdani sivár autóparkolóval. Valójában nem az volt az elődje, hanem a szökőkutas-virányos Városligeti körönd, magyarul a Rondó, amire ma már csak korabeli képeslapok emlékeztetnek. S ha már szóba került a múlt, arra sem árt emlékeztetni az olvasót, hogy nem ez az első példa és főleg nem az egyetlen eset örökségünk kulturális szennyezésére még a Városligetben sem. Nem kicsi épület a szomszédos Múcsarnok, a szemközti Vajdahunyadvár és főleg nem az a Széchenyi fürdő, amelyek ötletgazdái az ezeréves nemzet fensőbbségének tudatában egykor szintén fittyet hánytak a liget mint műfaj természetére. Nem szólva a félig vagy teljesen lebontott objektumokról, amilyen az Iparcsarnok vagy a Közlekedés Csarnoka, ezek tolakodóan hivalkodó karakterét számunkra a történeti távlat halványítja el. Borzongva gondolok arra, hogy az utóbbi újrakepítését is tervezik, Pfaff Ferenc 1896-os produkciója ugyanis a proccos kulisszaépítészet egyik leghamiskásabb darabja.

Minthogy az újdonsült múzeumban javában tart még a berendezkedés, belső kialakításáról korai végleges véleményt alkotni. (Nehezebb is, mint a már évek óta ismert architektúráról.) Bár a nyilvánosság tájékoztatására szolgáló nagyterem a Múcsarnok felőli blokkban kapott helyet, inkább a Dvůrak sétányra néző szárny áll majd kulturális szolgáltatásaival a közönség rendelkezésére. Az innen nyíló foyer elegánsan nagyvonalú és fényesen tágas; akár egy felső kategóriás üzletközpont vagy irodaház, ami talán abból adódik, hogy az épületnek csak a

nagyobbik fele a múzeumé. A konkrét feliratok dacára mintha csak egy idegen város pályaudvarán bolyonganánk. Menet közben derül ki, hogy a kávézóval kezdődő széles folyosó egyik oldalán nyílik az Etknow (szakkönyvesbolt), a másikon az Etnoshop (szuvenírvásár). Étterem is van persze, ahogy az egy óriási művelődési házhoz illik, csak hátul. Vele átellenben tűnik fel a Budapest aranykora kiállítás, amely valójában vagy mellékesen látványos kormányzati sikerpropaganda a múzeumi negyedről. Hatalmas terepasztalon a múlt század eleji (az eklektikus) főváros szemlélhető, valamint tablón a millenniumi, illetve makettként szembesítve vele a félbemaradt Városligeti projekt. Mindkét szárnyból amfiteátrumnak beillő lépcsősor vezet a múzeumi helyiségekhez, amelyek egy szinttel lejjebb vannak. Közel hétezer négyzetméteres felületük (kétharmad részben az állandó, egyharmaduk az időszaki kiállításoknak) többszöröse a korábinak. Csakhogy így is töredéke – nem egészen ötöde – az épület összterületének. Dominánsan semleges (feketére-szürkére hangolt) miliójük összehasonlíthatatlanul kedvezőbb a korábbi színes márványcsarnokénál. De hogy ezek milyen egységekből állnak, hol és hogyan helyezkednek el az épület irdatlan tömegében, milyen rendszerben kapcsolódnak egymáshoz, arról az egymásba gabalyodó rendezvények (a tárgyak interaktív értelmezésével példálózó *zoom* tér és a *métán*ak mondott múzeumpedagógiai helyiségek) miatt nem egyszerű kiismernie magát a látogatónak. A jókora székely kapu sem segít; a mikházai eredetik archív fotói mellett csupán stilizált kontúrmodell az

interaktív foglalkoztatókhoz vezető úton, amelyre az üveglabirintusban úgy kell rátalálni. Szintúgy attraktív a *látványtár*nak titulált két (állítólag az agy jobb és bal oldali féltekéjére utaló) húszméteres kirakat, teletömve padlótól a mennyezetig katonás rendbe rakott háromezer kerámiával. Idáig a múzeum ingyenes, a pilonként ható vitrinek mögött ajtó vezet a fizető részhez, amire leginkább a szemközti kassza pultja hívja fel a figyelmet. A múzeum nem múzeum állandó kiállítás nélkül; ezt tanítjuk az egyetemeken, helyette egyelőre ez a néprajz értelmezésére szorítókozó (tematikájában nem is túl következetes) bemutatkozó tárlat várja a jegyet váltó érdeklődőt. *Megérkezünk* címe kifejezi az intézmény pillanatnyi ideiglenes állapotát. Munkatársainak felkészültségét ismerve abban bízhatunk, hogy a most még kavalkádszerű enteriőrökben egyértelmű rend lesz, s ebben a jó ízléssel válogatott bútorokhoz és lámpákhoz méltó belsőépítészet sokat segíthet; a múzeumi negyed sorsát illetően már borúlátó vagyok. Emlékeztetek a kormányfőnek az avatón elhangzott magabiztos kijelentésére, miszerint a választásokon egyértelmű felhatalmazást kaptak a főváros által leállított beruházások újraindítására. Kiújulhat a harc a Ligetért.

253

Az új Néprajzi Múzeum. Napur Stúdió (Ferencz Marcel vezető tervező, Détári György tervezőtárs, Ferencz István, Bodonyi Csaba, Rudolf Mihály, Órfi József, Papp Dávid) és az Exon Kft. (Szántó László szerkesztőtervező). Kivitelező: ZÁÉV Zrt., Magyar Építő Zrt. A *Megérkezünk* tárlat kurátorai: Gärtner Petra, Kemecsi Lajos, Sedlmayr Krisztina. A *Zoom* tér kurátorai: Gallo Gracia, Kemény Márton, Szarvas Zsuzsa.

Ami nincs

254

Nemrég került nyilvánosságra egy kutatás, amely szerint az Európai Unió országai közül Magyarországon bíznak legkevesebben a közszolgálati médiában. Csak összehasonlításként: az északi országokban a lakosság háromnegyede érzi úgy, hogy támaszkodhat az állami médiára, míg nálunk mindössze 22 százalék van ezzel így. Milyen kicsi szám, nevetnénk fel. Csakhogy: ez az emberek egyötöde. Aztán csapjuk ehhez a számhoz nyugodtan az idecsapandókat, azaz a többi felületet, amit bekebelezett a NER: az egész vidéki laphálózatot, az ingyenesen osztogatott magazinjaikat, a minimálisra redukált, lassan kivéreztetett független médiát, a plakáthelyeiket, a még csak nem is éppen közszolgálatinak nevezett, de szintén adóforintokból fenntartott médiabirodalmat. Egyesek élnek a gyanúperrel, hogy már ez elég lenne, hogy a kormánypárt kitolja az uralmi idejét az örökkévalóságig. Milyen csodálatos a szó: csak éppen pont a valósággal való ütközés fog nemsokára sokkal erőteljesebben bekövetkezni, mint ahogy arra az eddigiekben példa akadt.

Lehet persze firtatni még most is, kinek a felelőssége mindez. (Ha már valakié, akkor mindenkié. Aki szép lassan hagyta, hogy ez a rohadás végbemenjen. Akik még most is képesek voltak, ellenzékiként is, undorító megjegyzéseket tenni a tüntetőkre, nevetve hiábavaló küzdelmükön. Mert rendben, én is tudom, hogy hiábavaló már. De korábban nem lett volna az, és lettek volna

módok. Most már semmi nincs, ami reményre adhatna okot, és olyan szintű a pusztítás, emberileg is, amiből nem lehet kijönni, de már csak emiatt sem szabadna nevetni az utolsó ellenállókon.) De nem hinném, hogy csak a média tehető felelősség mindezért. Mondom ezt úgy, hogy semmiképp nem becsülöm le a felelősségét. Huszonkét százalék hisz el mindent, amit ráöntenek. Kétmillió ember van tehát, aki nemigen néz a dolgok mögé, és elfogad mindent, amit mondanak neki. Kik lehetnek ők? Tényleg a világ hülyéi? Ilyen volt például a nagymamám is. Csak a közszolgálati tévé létezett számára. Elképedve figyeltem ezt, hiszen ő a régi rendszerben mindig lesben állt, tudta, hogy központilag csak a hülyeség ömlik, persze hogy tudta, annyit beszéltek róla a szűk családi és baráti körben. Mi történt például ezzel a generációval, aki egész életében éber volt, tudta, hogy csak átverés és agymosás ömlik a hírekből? Mi fordult át a fejükben? Hogy minden megváltozott? Hogy nem következhet be még egyszer ugyanaz?

Egyetlen érdekes fejlemény újabbban, hogy a rádiós hírekben megjelentek ellenzéki vélemények is. Igaz, rögtön lecsapva, „megcáfolva” kormánybarát kommentárokkal. De ez a meglepő „kiegyensúlyozottsági” kísérlet nem holmi engedmény: álca csak, fogcsikorgatva előadott mutatóvány a EU-nak.

Cinikus NER-hívők kacagnak: hogy sírtok, pedig nincs befogva a szátok, a hülyeségeitekre két klikk

után rá lehet találni. Nem kerültek börtönbe, nincsenek betiltva a dolgaitok. És a 22 százalék, a kétmillió egyetért. Igaz, igaz! És bele sem gondolnak, mi pénz működtetni egy sima kis híroldalt is. Hogy anyagiak híján tényfeltárás sem létezik. Persze, nehéz ezt olyanoknak elmagyarázni, akik tiszta szívéből hisznek a kedves miniszterelnök urukban, de nem hisznek a tényekben.

És sajnos még annak sem könnyű kiigazodni ebben a rezsim felé lejtő médiaközegben, aki figyel, aki azért valamelyest követi az eseményeket, de nem csügg állandóan a híreken, és nem néz meg mindent ezer oldalról. Azt egy mezei „nemhülye” is tudja persze, hogy mondjuk egy Origo vagy egy M1 micsoda, és mire lehet számítani onnan, de egyre több a szürke zóna, a koszos felület. Magamon is látom, hogy egyre óvatosabb vagyok. És hogy ez a kihegyezettség mit csinál a lelkemmel és az elmém-mel. Hogy a készenléti állapot, az, hogy állandóan azt lesem, mikor vernek át, mikor vesznek hülyére, és mikor akarnak manipulálni – elkezd az idegrendszerem. És ezáltal bejutnak félinformációk a fejembe, megkapaszkodnak bennem nem éppen vállalható gondolatok is. És terjed a szívemben a düh, és ezzel párhuzamosan a szégyenérzet is. Hogy tessék: én is a része vagyok ennek az egésznek.

Hogy lehet ekkora hatása valaminek, amit senki nem néz, nevetünk a társasági asztalnál, utalva a nem mérhető nézettségi adatokra. De lásuk: nem egy-egy műsorról beszélünk, hanem egy egész beteg rendszerről. És nem csak az van, amiről beszélnek, és amiről mellébeszélnek. Sokkal érdekesebb, amiről hallgatnak inkább.

A legtöbb tüntetés nem vagy alig jelenik meg, a katatörvény elleni első tüntetésekre sem igen figyeltek fel, minden más téma, például Tordai Bence villája vagy Abe Sindzó volt japán miniszterelnök halálának körülményei érdekesebbek és aktuálisabbak voltak. Nagyon érdekes kaland végigszörfölni a híreken akkor, amikor éppen a magyar művészek és a megmaradt, nem lakájmédiában foglalkoztatott újságírók sorsa megpecsételődik, arról megy a témázás a közszolgálatin, hogy a megemelt nyugdíj aznap várható.

De Orbán tusnádfürdői beszédét persze előzik. „Szépen kézen fogva együtt elmegyünk a falig, aztán megöleljük egymást”, mondja az EU-ról. Új megállapodást kell kötni mindenkivel, folytatja, a republikánusokkal könnyebb lenne, mint a mostani demokráttákkal. (Derűtség a sorok között.) Kínai tényérpörgetőhöz hasonlítja magát, de már 2030-ra készül. Hogy végre megsokszorozódjanak a világ problémái. „Aki fizet, az rendeli a zenét” – hozza a mondást, és a közönsége áhítattal bámulja. Kitart majd mindenki vele a Kánaánig! Családalapú a társadalmunk, megvan a határvédelmünk. Épp most fejlesztjük a hadsereget! Keletről és Nyugatról is jön a tőke, mondja. És a lényeg a stabilitás. Kétharmados kormányt nem lehet feldönteni. Nemzetileg, érzelmileg elkötelezett vezetés. Novák Katalin, a negyvenes háromgyermekes édesanya a nemzedékváltás jelképe! És taps és taps! Minden visszafordul: a természetkárosító akkumulátorgyárak nála a fejlődés zálogai.

Közben a reggel nyolcórás hírek csupa édesség: első téma a rezsizabályok változása. Mint egy gyógype-

dagógus, úgy magyarázza a narrátor az új szabályokat. Az átlag felett is átlag alatt fizetünk! Ez jóval kevesebb mint a versenypiaci ár, halljuk újra meg újra. Még így is jelentős összeget spórolnak meg a családok! A gáz esetében is megtakarítunk, noha rohadtul többet fizetünk! Ki veszi ezt be? Mint egy hipnotizőr duruzsol a műsorvezető. Idézi Litkai Máté (az MCC Klímapolitikai Intézetének vezető kutatója) az M1-es másik szpícsét, miszerint felkészülten várjuk a fűtésszezont. Annyira jó ilyen tökéletesen működő országban élni! Közben barátnóm szinte sírva hív, hogy lehet, be kell zárnia a kis közösségi teret, amit működtet. Mert azt megszokta, hogy oké, senki nem támogatja a munkájukat. De hogy nem lesz kata, és megugrik a rezsi: nem megy tovább. Hallgasd vissza az M1-híradókat, javasolom neki. Garantáltam lezsibbad az agyad. És hátha bebúvöl téged is a maga 22 százalékába...

A gáztárolók feltöltöttsége már most az uniós átlag felett áll. Mindenben jobbak vagyunk, ez világos, ugye? Ezután kiderül, hogy a Fitch Ratings szerint stabil gazdasági növekedés jellemzi az országot. Utána az illegális bevándorlók a téma. A

migránsok egyre agresszívabbak, és megjelentek a „felfegyverzett migránsbandák” is. De nyugi, a rendőrség készen áll, és megvéd minden jó magyar embert. És itt már beharangozzák a későbbi élőzést. (Előtte való napokon is ettől zengett már a közmédia, megelőzve minden egyéb hírt.)

Ami nincs a hírekben, az nincs. Ami van, az van. Növekedés, mindenben legjobbnak levés. És innen-től ezek a tények. A kata a naplopók, adócsalók ügye, ugye? De a megdráguló szolgáltatások (éttermek, jogszítvány megszerzése, stb...) már kinek a problémája lesz? Akik eddig se hederítettek a független művészetre, azoknak ezután sem fog hiányozni, tiszta sor. A hírekben, beszélgetésekben eddig sem tűntek fel a független szakértők, alkotók: eddig csak nem látszottak, hamarosan majd nem is léteznek. Közben hatvanmillióért bővíti földbirtokait a Tiborc család, és az ötven százalékot is meghaladja az államtitkárok fizetésemelése. És a tűzijáték összegét is titkosítják. Nevettem a petíción, ami arra szólít fel, bojkottáljuk még a közvetítését is. Mi itt nem osztunk és nem szorzunk. A csillogó égbolt a 22 százalék-nak készül.